

ZAŁOŻENIA PROGRAMU EDUKACJI KULTURALNEJ¹ DLA MIASTA ŁODZI

Założenia Programu edukacji kulturalnej dla miasta Łodzi opracował zespół powołany przez Prezydenta Miasta Łodzi zarządzeniem z dnia 22 września 2017 r. w składzie:

- Anna Ciszowska – teatrolożka i animatorka kultury, kierowniczką filii Teatr Szwajcarii Poleskiego Ośrodka Sztuki;
- prof. dr hab. Krzysztof J. Szmidt – pedagog społeczny, pedagog twórczości, kierownik Zakładu Pedagogiki Twórczości w Katedrze Badań Edukacyjnych na Uniwersytecie Łódzkim;
- prof. dr hab. Marek Krajewski – socjolog, specjalista z zakresu socjologii kultury i socjologii sztuki, kierownik Zakładu Badań Kultury Wizualnej i Materialnej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- dr Leszek Karczewski – teoretyk i praktyk edukacji, teoretyk literatury i teatru, adiunkt w Instytucie Kultury Współczesnej Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Działu Edukacji Muzeum Sztuki w Łodzi;
- Agnieszka Pajęczkowska – kulturoznawczyni, animatorka kultury, doktorantka w Zakładzie Filmu i Kultury Wizualnej Instytutu Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego, zajmuje się historią, teorią i praktykami fotografii oraz edukacją wizualną;
- Magdalena Kreis – twórczyni, edukatorka, animatorka, działa w obszarze sztuki współczesnej i dizajnu, związana m.in. z Centrum Sztuki WRO i BWA Wrocław;
- Anna Kołodziejczak – filmoznawczyni, menedżerka kultury, nauczycielka w Centralnym Gabinecie Edukacji Filmowej w Pałacu Młodzieży im. Juliana Tuwima w Łodzi, animatorka kultury filmowej, współzałożycielka Stowarzyszenia Edukacyjno-Kulturalnego „Venae Artis”;
- Anna Kierkosz – muzyk, muzykolog, edukatorka, kieruje edukacją i upowszechnianiem w Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, pracuje w Fundacji „Muzyka jest dla wszystkich”, od 1998 roku związana z Międzynarodowym Festiwalem Muzyki Współczesnej Warszawska Jesień.

Z zespołem z ramienia Urzędu Miasta Łodzi współpracowały:

- Hanna Belke-Markiewicz – przedstawicielka Wydziału Edukacji;
- Jolanta Sławińska-Ryszka – przedstawicielka Wydziału Kultury.
-

Programu edukacji kulturalnej dla Łodzi zakłada:

- I. Realizację celu strategicznego edukacji kulturalnej definiowanego jako **pomoc w tworzeniu** i osiągnięcie długofalowego efektu ukształtowania społecznej klasy twórców w nowoczesnej metropolii, która definiuje się jako środowisko kreatogenne.
- II. Stworzenie społecznej struktury na osi sztuka – kultura – oświata – samorząd na rzecz

¹ Edukacja kulturalna rozumiana jako przygotowanie jednostki do pełnego uczestnictwa w życiu określonej zbiorowości, z uwzględnieniem specyficznego dla niej sposobu życia i funkcjonowania.

przeprowadzenia głębokich procesów edukacyjnych.

III. Poprawę jakości życia grup zawodowych kultury i oświaty.

IV. Upowszechnianie dostępu do kultury i działań kulturotwórczych.

Najważniejsze założenia Programu Edukacji Kulturalnej dla Miasta Łodzi można zamknąć w poniższym haśle:

PARTYCYPACJA – KREACJA – KOOPERACJA – EWALUACJA

I. Edukacja do udziału w kreacji jako cel strategiczny Programu edukacji kulturalnej

Cel strategiczny Programu edukacji kulturalnej został wywiedziony z naukowej koncepcji **pomocy w tworzeniu** autorstwa Kazimierza Korniłowicza. Koncepcja ta zakłada planowe, systematyczne oddziaływanie wychowawcze poprzez:

- inspirowanie zdolności twórczych,
- usuwanie barier uniemożliwiających twórczość,
- rozwijanie wiedzy i umiejętności niezbędnych w twórczym myśleniu i działaniu.

W proponowanym kształcie Program edukacji kulturalnej jest realnym sposobem na urzeczywistnienie strategicznego hasła „Łódź kreuje”, „Kreatywna Łódź” i przyczyni się do stopniowego osiągnięcia właściwości (statusu) miasta twórczego.

Według Richarda Floridy – autora dwóch światowych, bogato udokumentowanych bestsellerów socjologiczno-ekonomicznych – cechą, a wręcz zadaniem najbardziej rozwiniętych metropolii jest stwarzanie warunków dla rozwoju **społecznej klasy twórców**. Łódź z zaplanowaną strategią rozwoju, opierającą się na potencjale kreatywnym miasta, jest idealnym miejscem, żeby stawiać na rozwiązania, które mogą przynieść realizację nawet najśmielszych przyszłościowych wizji. Zadaniem społecznej klasy twórców jest tworzenie i zastosowanie w praktyce produktów myśli twórczej. Przedstawiciele klasy twórczej wybierają określone rejony zamieszkania i pracy, a tam wpływają znacząco na kształtowanie się nowego stylu życia. I co dla nas ważne – osiągnięcia klasy twórczej wpływają na wzrost ekonomiczny i rozwój edukacji.

Walutą XXI wieku będą po prostu pomysły.

Peter Drucker

Globalny Indeks Kreatywności (*Global Creativity Index*) w opracowaniu Floridy ocenia potencjał twórczy całych krajów i regionów na podstawie trzech wskaźników:

- technologia – innowacyjność, wynalazczość, ekspansja *hight-tech*;
- talent – kapitał umysłowy pracowników, uzdolnienia, poziom wykształcenia, liczba pracowników, od których wymaga się myślenia twórczego;

- tolerancja – otwartość na inne kultury, wyrozumiałość dla pomysłów, akceptacja błędów i ryzyka.

Praktyczne skrzyżowanie tych wskaźników daje w konsekwencji centrum kreatywności. Łódź z jej potencjałem ludzi prawdziwie twórczych powinna osiągnąć status polskiego centrum kreatywności, a jednym z narzędzi do realizacji tego celu proponujemy uczynić Program edukacji kulturalnej i jego ideę nadrzędną – **pomoc w tworzeniu**.

Priorytetowo traktowanie funkcji kreatywnej w edukacji kulturalnej sprowadza praktykę do trzech głównych działań taktycznych²:

- a) pierwszy rodzaj to **działania organizatorskie** mające na celu stworzenie szans kreacji artystycznej i – szerzej – szans ekspresji kulturalnej w dziedzinie twórczości artystycznej i twórczości naukowej. Urzeczywistnienie tej koncepcji nakłada na placówkę obowiązek atrakcyjnego wyposażenia w nowoczesne urządzenia i sprzęt służący twórczości (atelier plastyczne, pracownie ceramiczne, rzeźbiarskie, graficzne, tkactwa, laboratoria fotograficzne itp.). A zatem chodzi o to, by placówka kultury stała się **warsztatem twórczości**;
- b) drugi rodzaj działań wiąże się z **pozyskaniem do współpracy odpowiedniej kadry**, posiadającej wysokie kwalifikacje fachowe w danej dziedzinie twórczości i spełniającej trzy główne funkcje: doradczą, edukacyjną i animacyjną. Funkcję edukacyjną animator spełnia w stosunku do dzieci i młodzieży, ale także w stosunku do dorosłych, przyczyniając się do systematycznego rozwijania ujawnionych talentów. A zatem chodzi o pozyskanie **animatorów – pedagogów twórczości**;
- c) trzecia funkcja związana jest z ożywianiem środowiska kulturalnego przez uruchamianie różnorodnych form wymiany myśli i doświadczeń twórczych pomiędzy poszczególnymi grupami twórczymi działającymi w placówce, między uczestnikami placówki kultury a profesjonalistami itd. Chodzi tu głównie o włączenie w obieg społeczny wartości i dóbr kultury wytworzonych w pracowniach instytucji kultury. A zatem powinna ona organizować stałą przestrzeń do prezentacji i komunikowania wytworów kreatywności. Tego rodzaju placówkę kultury możemy postrzegać również jako Środowisko Udostępniania, Upowszechniania i Uprzystępniania Twórczości.

Pomagać w tworzeniu to: budzić, ożywiać, wspierać, dopomagać,
tworzyć warunki pomyślnego rozwoju kreatywności.

Głównym uzasadnieniem dla celu strategicznego, jakim jest pomoc w tworzeniu, jest cywilizacyjna i lokalna konieczność odkrywania i rozwijania potencjału kreatywnego osób wszystkich kategorii wieku. Nauczanie twórczości (edukacja twórcza):

- służy **podniesieniu jakości życia** – pozwala nie tyle zwiększać liczbę dzieł, ile tworzyć produkty o coraz większej wartości estetycznej, społecznej, ekonomicznej;

² Kargul J., *Rozważania nad kryteriami oceny działalności kulturalno-oświatowej*, COMUK, Warszawa 1984.

- przyczynia się do utrzymania **przewagi technologicznej nad innymi państwami**, pozwala też zapobiec kryzysom ekonomicznym (np. dzisiejsza rywalizacja pomiędzy USA a Europą i Japonią);
- pozwala wyrównywać różnice społeczne, klasowe, rasowe poprzez odkrywanie i wspieranie dzieci zdolnych i utalentowanych z różnych, często upośledzonych grup – twórczość służy wcielaniu w życie idei równości szans rozwojowych i sprawiedliwości społecznej.

Życie ludzkie nie jest całkowicie zdeterminowane zewnątrznie – twórczość pomaga wyjść poza sferę konieczności i odcisnąć własny ślad na losie. Twórczość pozwala więc w pełni poczuć się człowiekiem wolnym i autonomicznym.

Postawa twórcza może być rozumiana jako zespół dyspozycji poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych i behawioralnych, który umożliwia jednostce reorganizowanie dotychczasowych doświadczeń, odkrywanie i konstruowanie czegoś (rzeczy, idei, sposobu działania, sposobu postrzegania świata) dla niej nowego i wartościowego oraz zaradne wdrażanie tych rozwiązań do praktyki życia codziennego³. Tak rozumiana postawa twórcza może przejawiać się nie tylko w działalności artystycznej, naukowej i wynalazczej, ale również w działaniach usługowych, organizacyjnych, społecznych, hobbystycznych i innych. Postawa twórcza nie tyle zależy od dziedziny twórczości i jej treści, ile od tego, jak działa w tej dziedzinie twórca. Oczywiście, niektóre dziedziny – takie jak sztuka, technika czy marketing – wyzwalają postawę twórczą niejako z samej swej natury, ponieważ operuje się w nich wieloma problemami otwartymi i dylematami wykraczającymi poza posiadaną przez jednostkę wiedzę i umiejętności, a przez to inspirującymi do nowych zachowań. Te dziedziny, które zawierają dużą liczbę problemów zamkniętych i algorytmów, jak księgowość, kontrola lotów czy ciepłownictwo, rzadziej prowokują postawę twórczą. Postawa twórcza jako stała antropiczna przynosi wytwory mieszczące się w szerokim kontinuum: na jednym jego krańcu mamy wytwory nowe i cenne w skali powszechnej, na drugim zaś – wytwory nowe i cenne w skali jednostkowej.

Możemy mówić o pełnej lub zintegrowanej postawie twórczej wtedy, gdy jednostka myśli twórczo (aspekt poznawczy), chętnie inicjuje działania twórcze i bierze w nich udział (aspekt motywacyjny) oraz wykazuje się zaradnością i przedsiębiorczością, zwłaszcza w sytuacjach niepewnych i ryzykownych (aspekt behawioralny). Ukształtowanie takiej rozwiniętej postawy twórczej może stanowić ważny cel oddziaływań edukacyjnych pracowników kultury.

Operacyjnymi celami edukacji kulturalnej jako formy pomocy w tworzeniu może być pobudzanie (inspirowanie), wspieranie i rozwijanie następujących właściwości (cech, kompetencji itp.) postawy twórczej w jej trzech wymiarach:

W sferze poznawczej:

- spostrzegawczość i ciekawość poznawcza, zdolność do dziwienia się;
- zdolności odkrywania, formułowania i redefiniowania pytań i problemów – myślenie pytajne;
- wrażliwość na problemy, przenikliwość, zdolność do podawania w wątpliwość;

³ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości...*, op. cit., s. 257.

- płynność, giętkość i oryginalność myślenia;
- otwartość na nowe informacje, unikanie rubrykowania;
- bogata wyobraźnia twórcza;
- zdolność do wykorzystywania intuicji i olśnień;
- zdolności do tworzenia metafor, posługiwania się oraz wykorzystywania analogii i podobieństw, transformowania informacji i obrazów, łączenia odległych skojarzeń;
- łatwość uczenia się nowych treści, dobra pamięć;
- zdolność do refleksyjnego odbioru, selekcji i wykorzystywania informacji;
- zdolność do refleksji o własnym myśleniu i dystansowania się do niego – mądrość.

W sferze emocjonalno-motywacyjnej:

- zaciekawienie problemami, zamiłowanie do nowości (neofilia);
- brak lęku przed nowością i obawy przed nieznanym (neofobia);
- zdolność do odraczania gratyfikacji i nagród;
- odwaga twórcza, chęć do podejmowania rozsądnego ryzyka;
- konsekwencja, upór, zacięcie, pasja twórcza;
- podejmowanie tych samych problemów mimo porażek (perseweracja);
- zdolność do konstruktywnej samotności;
- niezależność od innych, nonkonformizm, brak lęku przed oceną i autorytetami.

W sferze działaniowej:

- pracowitość;
- zaangażowanie, wytrwałość w dążeniu do celu;
- umiejętność współpracy w grupie i zespole zadaniowym;
- zaradność – sprawne działanie w sytuacjach ryzyka i niedoboru środków;
- zdolność – do wykorzystywania okazji do twórczej zmiany;
- zdolność wdrażania nowych rozwiązań w życie i przekonywania do nich innych osób – **innowacyjność**;
- umiejętność praktycznego stosowania zasad lub technik heurystycznych (twórczego rozwiązywania problemów).

A zatem można powiedzieć, iż celem oddziaływań kulturalnych i twórczych jest stymulowanie postawy twórczej jako syntezy trzech ogólnych właściwości: **myślenia twórczego, zamiłowania do nowości oraz zaradności**.

II. Architektura dialogu: sztuka – kultura – oświata – samorząd

Warunkiem koniecznym do przeprowadzenia Programu edukacji kulturalnej jest **zbudowanie dialogu środowiskowego** na osi Sztuka – Kultura – Oświata – Samorząd w celu prowadzenia długofalowej, procesowej pracy polegającej na projektowaniu, wdrażaniu rozwiązań, ewaluacji oraz wdrażaniu rozwiązań uzupełniających na **rzecz przeprowadzenia długoletnich działań edukacyjnych zmierzających do trwałych zmian w kulturze miasta**, postrzegania jego funkcji i osiągnięcia celów strategicznych.

Kreowanie efektywnej architektury dialogu jest w Łodzi zapisane w wizji zintegrowanego rozwoju miasta, która zakłada, że podstawą każdej głębokiej przebudowy jest pogłębienie relacji społecznych opartych na współuczestnictwie i wzajemnym zaufaniu. Program edukacji kulturalnej

będzie narzędziem do budowy więzi społecznej, partycypacji obywatelskiej i wspólnoty samorządowej zaprojektowanej w dokumencie Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+.

Związki i dialog są uzasadnione nie tylko strategicznie, jest także autentyczną koniecznością. Projektowany tu Program edukacji kulturalnej – odstępujący od tradycyjnego paradygmatu odbiorcy kultury jako biernego lub mało zaangażowanego uczestnika proponowanych działań na rzecz angażowania w proces tworzenia w wielu wymiarach – jest swoistą rewolucją. A jej wizja potrzebuje powszechnej akceptacji i szerokiej współpracy na rzecz:

- wprowadzenia nowych rozwiązań systemowych na poziomie samorządu dotyczących projektowania i promowania oferty wydarzeń i procesów edukacyjnych;
- zmiany świadomości dotyczącej zadań edukacji kulturalnej wśród decydentów, artystów, nauczycieli i animatorów poprzez wdrażanie nowych metod edukacyjnych, w czym pomocą będzie system szkoleń, poznawanie dokonań i doświadczeń zewnętrznych, tj. ogólnopolskich i europejskich;
- przepływów aktywności twórczej w obszarze kultury, oświaty i sztuki poprzez podejmowanie wspólnych inicjatyw edukacyjno-artystyczno-kulturalnych;
- wymiany doświadczeń i wzajemnych oczekiwań środowiskowych podczas paneli, konferencji, plenerów i twórczych akcji integracyjnych;
- eliminowania barier w dostępie, percepcji i tworzeniu tekstów kultury;
- przeciwdziałania dyskryminacji w obszarach sztuki i edukacji;
- inicjowania działań wspólnotowych przy poszanowaniu odrębnej tożsamości wszystkich partnerów;
- stwarzania warunków do rozkwitu instytucji kultury lub oświaty, przez co rozumie się wypracowywanie oryginalnego wizerunku zbudowanego na odrębnej tożsamości danej placówki.

Problemem, z jakim boryka się dziś Łódź, nie jest brak bogatej, różnorodnej, progresywnej oferty kulturalnej czy też deficyty osób i podmiotów instytucjonalnych, które mogłyby jej dostarczać. Przeciwnie, miasto dysponuje bardzo rozwiniętą infrastrukturą służącą prezentacji dóbr kultury oraz silnym środowiskiem artystycznym, związanym nie tylko z przemysłem filmowym, ale też z wieloma rozpoznawalnymi w Polsce i na świecie instytucjami. Podstawowym problemem, jaki w Łodzi napotykamy, jest rozproszenie środowiska kulturalnego i brak faktycznej współpracy w jego obrębie, a także krótkotrwałość i eventowość jego inicjatyw, prowadzące też często do redundancji działań w tych miejscach, w których powinno pojawić się współdziałanie, a przynajmniej skoordynowanie aktywności środowiska. Stan ten prowadzi z kolei do pogłębiania innego, istotnego problemu o charakterze społecznym, a mianowicie nierówności rozwojowych dotyczących poszczególne kategorie mieszkańców, istnienia na terenie miasta enklaw biedy i wykluczenia z uczestnictwa w kulturze wielu łodzian. Szczególną rolę w rozwiązywaniu tych problemów może odgrywać edukacja kulturalna, pod warunkiem jednak, że opierać się ona będzie na rozwiązaniach o charakterze systemowym, gwarantujących:

- a) konsekwencję w realizacji jej celów;
- b) współdziałanie środowiska kulturalnego i oświatowego;
- c) jego samouczenie się w konfrontacji z uzyskiwanymi w trakcie pracy edukacyjnej rezultatami.

Widząc potrzebę tworzenia programu edukacji kulturalnej w Łodzi, należy zaproponować dwa rozwiązania, które mogłyby stać się jego integralnymi elementami. Pierwszym z nich jest **uspółecznienie Programu Edukacji Kulturalnej**, drugim – **oparcie jego funkcjonowania na zasadzie samouczenia się, której podstawą mogłyby się stać nowoczesne procesy ewaluacyjne**.

1. Uspółecznienie Programu edukacji kulturalnej

Przez uspołecznienie Programu edukacji kulturalnej rozumie się przede wszystkim procesy prowadzące do uczynienia samego środowiska edukacyjnego i kulturowego odpowiedzialnym za jego kształtowanie. Wydaje się to być o tyle istotne, że problemem bardzo wielu programów wspierających działania edukacyjne w kulturze jest to, że są one tworzone odgórnie, przez władze państwowe bądź samorządowe, co z kolei skutkuje dwoma negatywnymi zjawiskami: z jednej strony, brakiem faktycznej identyfikacji z programami, czego następstwem jest instrumentalizacja i wykorzystywanie ich dla realizacji celów raczej indywidualnych, niż zbiorowych; z drugiej zaś, niedopasowaniem tego rodzaju programów do rzeczywistych potrzeb i oczekiwań środowiska, specyfiki kontekstu, w którym są one rozwijane. Problem ten można przewyciężać poprzez oparcie mechaniki funkcjonowania programu wspierającego edukację kulturalną w Łodzi na kilku podstawowych rozwiązaniach:

- a) pierwszym z nich jest **budowa i wzmacnianie kultury współpracy**, a więc działanie na rzecz uczynienia współdziałania w kulturze normą, nie zaś incydem. Kulturę współpracy można wzmacniać poprzez następujące działania:
 - oparcie funkcjonowania Programu edukacji kulturalnej na działaniach **pełnomocnika** funkcjonującego w strukturach urzędu miasta, który odpowiedzialny byłby za koordynowanie wszelkich działań związanych z realizacją Programu, za jego popularyzację oraz za otwieranie kanałów komunikacyjnych pomiędzy różnymi podmiotami odpowiedzialnymi za edukację w kulturze na terenie miasta Łodzi. Obecność takiej osoby jest o tyle też wskazana, że pozwalałaby ona na radzenie sobie z problemem bardziej uniwersalnym, jakim jest brak faktycznej współpracy pomiędzy instytucjami kultury i tymi o charakterze edukacyjnym. Dodatkowo, istnienie takiej osoby wzmacniałoby prestiż samej edukacji kulturalnej;
 - oparcie funkcjonowania Programu na działaniach **koordynatorów dzielnicowych** odpowiedzialnych za łączenie ze sobą podmiotów niezbędnych dla realizacji celów edukacji kulturalnej (takich jak szkoły, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, rodzice i prawni opiekunowie dzieci oraz młodzieży). Zadaniem koordynatorów dzielnicowych byłaby też stała współpraca z pełnomocnikiem Programu w taki sposób, by możliwe było planowanie rozwoju Programu w oparciu o informacje płynące z poszczególnych dzielnic;
 - uczynienie istotnym aspektem Programu edukacji kulturalnej w Łodzi **pokazywania i nagradzania** takich form współpracy w kulturze, które przynoszą szczególnie dobre rezultaty artystyczne oraz społeczne, a tym samym dowartościowywanie współdziałania jako działania pożądanego, zasługującego na szacunek i uznanie. Oznacza to konieczność ustanowienia dorocznej nagrody edukacji kulturalnej przyznawanej osobom, które realizują tego rodzaju działania w sposób innowacyjny, wartościowy i artystycznie, i społecznie;
 - prowadzenie działań popularyzujących **dobre praktyki** współpracy w kulturze poprzez tworzenie sieciowych repozytoriów dokumentujących je, zawierających scenariusze działań,

które można wykorzystywać w procesach edukacyjnych, pokazujących rezultaty, jakie przynosi edukacja kulturalna dla rozwoju społecznej integracji i kompetencji kulturowych różnych kategorii społecznych. Zasadne wydaje się też rozpoczęcie prac nad **podręcznikiem** edukacji kulturalnej, który stanowiłby rodzaj manuala pozwalającego zdobyć wiedzę, jak tego rodzaju działania prowadzić, jak pozyskiwać na nie środki, jak nawiązywać i podtrzymywać współpracę z innymi itd.

- b) po drugie, chodzi o wszelkiego rodzaju działania, których efektem jest **wzajemne poznawanie się środowiska** zajmującego się edukacją kulturalną w Łodzi. Doskonałym instrumentem realizacji tego celu są: konwenty i giełdy pomysłów, w trakcie których prezentowane są dokonania animatorów i edukatorów; wizyty studyjne realizowane w instytucjach kultury i tam, gdzie urzeczywistnia się projekty edukacyjne; platformy internetowe prezentujące sylwetki i dokonania animatorów i edukatorów, ale też funkcjonujące w tej roli miejsca, w których poszukuje się potencjalnych partnerów do współpracy.
- c) po trzecie – i być może najważniejsze – chodzi o takie mechanizmy, które sprawiają, iż **Program edukacji kulturalnej jest kształtowany, rozwijany, doskonalony przez samo środowisko animacyjne i edukacyjne**, ale we współpracy z władzami samorządowymi, instytucjami kultury i innymi podmiotami. Oznacza to, iż konstytuujący go dokument powinien formułować jedynie mechanikę, zasady funkcjonowania Programu, które jednak wymagają uszczegóławiania i rozwijania przez samo środowisko animacyjne i edukacyjne.

Jednym z możliwych narzędzi realizacji tego procesu mogłaby być **Rada Programu**. Rada powinna zostać powołana przez Prezydenta Miasta Łodzi, zaś w jej skład powinni wchodzić: pełnomocnik ds. programu, koordynatorzy dzielnicowi oraz przedstawiciele środowiska animacyjnego i edukacyjnego – zarówno działający w instytucjach kultury, jak i w szkołach czy w ramach organizacji pozarządowych. Ci ostatni powinni być wyłaniani w drodze głosowania w trakcie konwentów lub forów gromadzących środowisko animacyjno-edukacyjne działające w Łodzi. Rada powinna mieć charakter kadencyjny, zaś jej skład, jeżeli chodzi o przedstawicieli środowiska animacyjnego i edukacyjnego, powinien się zmieniać co 3 lata trwania Programu. Do podstawowych obowiązków Rady powinno należeć:

- określanie ram dla działań podejmowanych w ramach Programu – oznacza to dla przykładu określanie priorytetów szkoleń i warsztatów, programów dotacyjnych, zasad współpracy i jej pobudzania obecnych w Programie;
- podejmowanie decyzji na temat rozwoju Programu na podstawie wyników badań diagnostycznych, ewaluacyjnych, informacji pozyskiwanych przez koordynatorów dzielnicowych;
- Rada powinna być też zobowiązana do przedstawiania corocznego raportu z wdrażania Programu, zaś co drugi rok jego trwania raport ten powinien zawierać również propozycję nowych priorytetów określających działania Programu na kolejne dwa lata i dostosowany do niej zarys budżetu;
- przyznawanie dorocznej nagrody dla projektów najpełniej realizujących ideę edukacji kulturalnej w Łodzi.

2. Samouczenie jako podstawa realizacji długofalowego Programu

Ewaluację często błędnie rozumie się jako kontrolę, audyt, działania sprawdzające poprawność realizacji jakiegoś zadania. Równie często jest ona utożsamiana z aktywnością jakiegoś zewnętrznego podmiotu, którego zadaniem jest sprawdzenie, czy projekt odbywał się zgodnie z przyjętymi założeniami i czy w jego ramach osiągnięto założone cele. Ewaluacja kojarzy się nam też z czymś zbędnym, co trzeba wykonać, by wywiązać się ze zobowiązań, jakie nakłada na nas umowa, ale do czego nie zamierzamy nigdy wracać; z nudnymi ankietami, niezrozumiałymi wskaźnikami, z niepotrzebną formalizacją tego, co twórcze, spontaniczne, żywe.

Warto ten stereotyp przełamywać poprzez wskazanie, iż ewaluacja to czynność, która towarzyszy nam każdego dnia – zawsze wtedy, gdy zastanawiamy się nad swoimi działaniami i próbujemy określić, co nam się udało zrobić, co zaś nie, a także wskazać na przyczyny naszych sukcesów i porażek. Nie zawsze chodzi w tym procesie o to, by być bardziej skutecznym, efektywnym. Ewaluujemy nasze codzienne działania również po to, by określić, czy są one moralne, słuszne, czy przysparzają one innym tego, co dobre, czy też niosą ze sobą negatywne dla nich konsekwencje. Możemy więc powiedzieć, iż **ewaluacja to proces, który jest tożsamy z inną aktywnością, a więc refleksyjnością**.⁴ Jeżeli w ten sposób spojrzymy na ewaluację, to okaże się, iż jest ona niezbędna do tego, by działać w podmiotowy sposób, być sprawczym, by unikać niosących negatywne odczucia emocji i pogłębiać poczucie sensowności tego, co się robi. Ta codzienna ewaluacja jest wzorcem dla każdego innego typu działań tego rodzaju.

Definicję ewaluacji możemy wyrazić w sposób następujący:

*Ewaluacja to tyle, co systematyczne i podporządkowane pewnej metodzie działanie, polegające na zbieraniu oraz analizie informacji, którego celem jest określenie, czy pewien proces przebiega w oczekiwany przez nas sposób.*⁵

⁴ Dojrzałym grupom rekomendujemy np. mechanizm oceny 360 stopni. Jest to złożony proces negocjowania samooceny z ocenami dokonanymi przez inne strony uczestniczące w działaniu. W przypadku projektu edukacji kulturalnej będą to: każdy indywidualny uczestnik działania, prowadzący działanie (edukator, animator, instruktor, nauczyciel), współuczestnicy działania, odbiorcy działania (publiczność). Celem tego rodzaju ewaluacji nie jest uzgodnienie możliwie zobiektywizowanej oceny, ale wzrost samoświadomości każdego z uczestników działania, zdefiniowanie ich potencjałów czy weryfikacja zmian ich postaw w długotrwałym projekcie. Ocena 360 wymaga wysokiej kultury oceny, tj. świadomości wagi staranności w przeprowadzaniu tego typu procesu. Dlatego jest istotny udział w nim mediatora zewnętrznego. Rolą takiego mediatora jest organizacja spotkania ewaluacyjnego, włączając w to rzetelną informację o zastosowanej metodzie. Jest nią także przygotowanie kwestionariuszy, napisanych przystępnym językiem. Mediator przyczynia się do zachowania anonimowości poszczególnych głosów, co przyniesie efekt w postaci szczerych opinii, zapewni anonimową dystrybucję i zadba o zwrot ankiet w możliwie najprostszy sposób (papier i ołówek). Mediator podsumowuje proces i zapewnia indywidualne informacje zwrotne dla ocenianych/oceniających. Rezultaty tak złożonego mechanizmu ewaluacyjnego to gotowa diagnoza stanowiąca podwaliny dalszej pracy z grupą. Ważne jest, by ocena 360 nie była wiązana z systemem zobiektywizowanych ocen: stopni, nagród rzeczowych i finansowych, systemem wynagradzania itd. Powinna pozostać opisowa, jako rozbudowana diagnoza budująca samoświadomość zespołu.

⁵ Zob. Krajewski M., Sadura P., *Ewaluacja diagnozy: refleksyjność i zwrotność* [w:] *Diagnoza w kulturze*, Krajewski M., Skórzyńska A. (red), Warszawa 2016.

Definicja ta wskazuje na to, iż ewaluacja to:

- działania systematyczne, a więc podporządkowane pewnej metodzie, realizowane w sposób zamierzony i zgodnie z przyjętym planem;
- gromadzenie informacji na temat jakiegoś działania, procesu, zachowania;

W ramach Programu edukacji kulturalnej realizowanego w Łodzi ewaluacja powinna:

- dotyczyć dwu podstawowych jego wymiarów: Programu jako całości oraz poszczególnych składających się na niego działań;
- być procesem, na który składa się **ewaluacja zewnętrzna i ex post** (dotycząca Programu jako całości, realizowana na początku każdego kolejnego roku jego trwania i będąca analizą informacji zgromadzonych w roku poprzednim. Ten rodzaj ewaluacji powinien być realizowany przez niezależny i zewnętrzny wobec Programu podmiot) oraz **ewaluacja wewnętrzna i ciągła** (realizowana przez każdy z podmiotów będących beneficjentem Programu i w odniesieniu do każdego rodzaju działań, które są przez nie podejmowane. Prowadzenie tego rodzaju ewaluacji powinno być poprzedzone szkoleniami uczącymi jej zasad, by jednym z efektów Programu było pogłębienie umiejętności realizowania badań ewaluacyjnych);
- wykorzystywać metody **ilościowe** (ankiety ewaluacyjne gromadzące informacje poddawane analizom statystycznym) oraz **jakościowe** (ich szeroki przegląd proponuje Miniporadnik Ewaluacji⁶);
- zawierać w sobie obligatoryjną zasadę refleksywności, a więc wyniki ewaluacji powinny być znane tym, którzy byli objęci tego rodzaju badaniami;
- proces ewaluacji (zarówno Programu, jak i poszczególnych składających się na niego przedsięwzięć) powinien zostać zaplanowany w taki sposób, by wyraźnie określono w nim: **obszary ewaluacji, pytania badawcze, kryteria oceny.**

III. Priorytet koncepcji Programu edukacji kulturalnej – poprawa jakości pracy grup zawodowych kultury i oświaty

Centrum zainteresowania koncepcji Programu edukacji kulturalnej stanowi relacja Edukator – Odbiorca zgodnie z założeniami dokumentu Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, który w Preambule wskazuje:

To ludzie są podstawą każdej głębokiej przebudowy Miasta, dlatego najważniejsze jest pogłębienie relacji społecznych opartych na współuczestnictwie i wzajemnym zaufaniu.

- jej celem jest określenie, czy działanie, proces, zachowania przebiegają w oczekiwany przez nas sposób. Tak rozumiana ewaluacja ma cztery fundamenty, na których powinna się ona opierać:
- refleksyjność, a więc zdolność do zastanawiania się nad skutkami własnych działań, co dotyczy nie tylko badanych, ale też badawczy;
- refleksywność, a więc powracanie z poczynionymi w trakcie ewaluacji ustaleniami, spostrzeżeniami do tych, których działania w jej ramach badamy w taki sposób, by mogli się oni do nich odnieść, skomentować je, zaprezentować swój własny punkt widzenia;
- zaufanie – ci, którzy poddani są badaniom ewaluacyjnym powinni być na każdym kroku informowani o celach i sposobach wykorzystania gromadzonych w ich trakcie informacji. Działając ten sposób nie tylko jesteśmy w stanie budować zaufanie pomiędzy nimi a badaczami, ale również wzmacniać więzi, integrować, upowszechniać to, co można nazwać kulturą współpracy;
- ciągłość – nie należy ewaluacji rozumieć jako czegoś, co zamyka jakieś przedsięwzięcia, ale raczej jako proces, który mu stale towarzyszy, stanowi jego warstwę, nie zaś etap. Dlatego też wskazane jest łączenie różnych typów ewaluacji: ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej; ex post i tej o charakterze ciągłym.

⁶ http://www.mkidn.gov.pl/media/po2017/decyzje/20170515_Miniporadnikewaluacji.pdf

Efektywność relacji Edukator – Odbiorca realnie ukształtuje skuteczność Programu, dlatego sposoby funkcjonowania środowiska edukatorów i warunki stwarzane dla odbiorców wydarzeń i procesów edukacyjnych staną się tematem niniejszego rozdziału.

Filarami edukacji kulturalnej stają się ludzie podejmujący odważne działania na rzecz zbudowania kooperującej społeczności.

LUDZIE	Kto edukuje? Kadry kultury – animatorzy, instruktorzy artyści pedagodzy. Kogo? Mieszkańców miasta.
ODWAGA	Edukacja w Łodzi jest odważna innowacyjna nowoczesna. Wykorzystuje nowe media i technologie. Podlega specjalistycznej ewaluacji i badaniom.
DZIAŁANIA	Program działa poprzez: autoryzowane metody długofalowe procesy nowe struktury organizacji.
ZWIĄZKI	Program powstaje w dialogu łódzkiej sztuki – kultury – oświaty – samorządu na rzecz kreatywnej współpracy, tworzenia sieci, wspierania w procesie spójnej, twórczej i profesjonalnej edukacji.

1. Edukator kultury

Przez edukatora/ edukatorkę kultury rozumie się tu:

- wysoko wykwalifikowanych specjalistów,
- animatorów/ animatorki i instruktorów/ instruktorki bez przygotowania pedagogicznego,
- artystów bez przygotowania pedagogicznego,
- psychologów prowadzących działania arteterapeutyczne,
- nauczycieli i nauczycielki realizujących w szkołach treści z zakresu edukacji artystycznej oraz kulturalnej,
- społeczników, członków organizacji pozarządowych, którzy podejmują działania na rzecz edukacji.

Obserwacja środowiska kultury i oświaty oraz analiza ankiet przeprowadzonych przez Wydział Kultury w łódzkich placówkach oświatowych, miejskich instytucjach kultury, organizacjach pozarządowych współpracujących z Wydziałem Kultury, konsultacje środowiskowe, udział w wydarzeniach edukacyjnych oraz wymiana wiedzy eksperckiej poświadczają trudną sytuację łódzkich edukatorów kultury.

2. Zdiagnozowane problemy środowiska edukatorów to:

- utrudniony dostęp do rozwoju kompetencji edukacyjnych,
- niski prestiż edukatora w obszarze kultury oraz nauczyciela w systemie oświaty,
- niewystarczająca baza infrastrukturalna będąca podstawą warsztatu pracy,
- brak możliwości awansu zawodowego pracowników instytucji kultury, a w konsekwencji

- obniżony poziom motywacji do rozwoju oraz niski pułap zarobkowy,
- podatność na szybkie wypalenie zawodowe,
- poczucie osamotnienia i izolacji środowiskowej,
- poczucie braku sprawczości,
- praca w warunkach negatywnej krytyki.

3. Zadaniem Programu edukacji kulturalnej jest otoczenie szczególną opieką edukatorów poprzez inicjatywy przeciwdziałające zjawisku wypalenia zawodowego oraz stworzenie mechanizmów rozwoju zawodowego tego sektora kultury wraz z programem promocji działań. Realizacja tego założenia przyniesie realną poprawę jakości życia tej grupy zawodowej łódzian, co jest wskazane w Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+ jako priorytetowe wyzwanie.

W tym celu rekomendujemy:

- **stworzenie miejskiego funduszu dedykowanego organizacji szkoleń kadr kultury** według wcześniej opracowanego specjalistycznego Planu Rozwoju Kadr Edukacji Kultury Województwa Łódzkiego na okres 2018–2023;
- **wypracowanie mechanizmów motywowania do rozwoju zawodowego** edukatorów kultury i nauczycieli poprzez umożliwienie awansu zawodowego (związanego także ze zwiększonym wynagrodzeniem) w zakresie edukacji kulturalnej, nagród i stypendiów dla edukatorów **bez ograniczeń wiekowych**;
- **wprowadzenie do miejskich instytucji kultury i oświaty praktyk i staży studentów** kierunków pedagogiczno-artystycznych w celu umożliwienia młodej kadrze kultury zapoznania się ze specyfiką pracy i środowiska zawodowego ;
- **wdrażanie zasady fuzji profesji**, czyli tworzenie zespołów złożonych z artystów, nauczycieli i animatorów dla realizacji wydarzeń i procesów edukacyjnych. Rozwiązanie to pozwoli na aktywną wymianę doświadczeń oraz, w dłuższej perspektywie, zbudowanie środowiska o szerokich kompetencjach;
- **opracowanie Przewodnika Uczestnictwa w Kulturze dla Szkół**, czyli spisu wydarzeń kulturalnych uzasadnionych podstawą programową kształcenia ogólnego. Autorami tych narzędzi mogliby być np. doradcy metodyczni. Pomysłem sprawdzonym jest stworzenie stolików eksperckich złożonych z przedstawicieli centrów doskonalenia nauczycieli, Kuratorium Oświaty i pedagogów/ edukatorów/ animatorów;
- wprowadzenie **funkcji szkolnego Lidera Kultury** wyposażonego w narzędzia do pomocy merytorycznej nauczycielom i wiedzę w zakresie oferty wydarzeń godnych polecenia uczniom. Jego podstawowym zadaniem byłoby spajanie środowiska sztuki, kultury i oświaty.

IV. Upowszechnianie dostępu do kultury i działań kulturotwórczych

1. Odbiorca

Program edukacji kulturalnej zakłada powszechną dostępność dla wszystkich mieszkańców miasta, co oznacza, że będzie to program adresowany do:

- dzieci od 0 do 5 lat,
- dzieci w okresie edukacji przedszkolnej,

- dzieci w okresie edukacji wczesnoszkolnej i szkolnej,
- młodzieży,
- osób dorosłych, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb edukacyjnych seniorów, osób niepełnosprawnych dzieci/ młodzieży/ dorosłych z podziałem na stopnie i zakres dysfunkcji. Grupami, których specyfikę edukacyjną warto podkreślić i wyodrębnić wydają się również: rodziny z dziećmi, rodziny wielopokoleniowe, młodzi ludzie poszukujący nowych rozwiązań artystycznych i inspiracji poprzez uczestnictwo w kulturze, osoby podlegające rewitalizacji społecznej.

Szczególnym zadaniem edukacyjnym jest integracja społeczna w obszarze kultury będąca odpowiedzią na obserwowane zjawiska izolowania się środowisk np. seniorów czy osób głuchoniemych.

Wyzwaniem Programu jest praca z analfabetyzmem kompetencji kulturalnych wśród dorosłych mieszkańców miasta (szczególnie na terenach objętych rewitalizacją).

Ambicją Programu jest poświęcenie dużej uwagi działaniom z udziałem rodziców, by wyposażyć ich w narzędzia i umiejętności do świadomego uczestnictwa w kształtowaniu indywidualnego procesu edukacji kulturalnej dzieci. Świadomy rodzic jest bowiem partnerem nauczyciela, animatora oraz artysty w kształtowaniu oferty edukacyjnej, wie, czego powinien wymagać dla swojego dziecka, czynnie uczestniczy i posiada sprawczość.

Istotną kwestią, która powinna znaleźć swoje miejsce w Programie edukacji kulturalnej, wydaje się zwiększająca się liczba osób odwiedzających nasze miasto w celu uprawiania turystyki kulturalnej.

2. Rekomendacje rozwiązań praktycznych

Przez szerokie udostępnienie oferty edukacyjnej dla wszystkich mieszkańców miasta rozumie się również praktyczne rozwiązania, np.:

- projektowanie oferty edukacyjnej z uwzględnieniem zdiagnozowanych potrzeb odbiorczych;
- dostęp do użytecznej informacji o ofercie edukacyjnej;
- wdrożenie systemu marketingu wydarzeń edukacyjnych według wzoru Warszawskiego Programu edukacji kulturalnej;
- utworzenie strony internetowej poświęconej Programowi edukacji kulturalnej;
- usprawnienie sieci komunikacji miejskiej łączącej punkty łódzkiej kultury;
- dostosowanie rozkładów komunikacji miejskiej do harmonogramów wydarzeń kulturalnych;
- zwiększenie dostępu do wydarzeń edukacyjnych widzom o specjalnych potrzebach, np. opiekunom niemowląt, osobom niepełnosprawnym, osobom niewidomym z psami przewodnikami, osobom w towarzystwie swoich pupili etc.;
- rozpowszechnianie wiedzy o Programie poprzez kampanie promocyjne;
- preferencyjne warunki uczestnictwa rodzin w wydarzeniach edukacyjnych.

W tym zamierzeniu koncepcja Programu edukacji kulturalnej jest zgodna z celem 2. *Kultura u podstaw* dokumentu Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+:

Zwiększenie uczestnictwa mieszkańców w kulturze dzięki efektywnemu wykorzystaniu potencjału kulturalnego i kreatywnego Łodzi.

3. Proces

W Programie edukacji kulturalnej rekomendujemy nastawienie na **proces**. Liczy się nie produkt, ale proces. Nie pojedynczy artefakt czy aktualizacja danej domeny artystycznej jako komunikat sztuki nadawany przez uczestników działania edukacyjnego do konsumpcji przez odbiorców, ale kumulacja różnorodnych doświadczeń poszczególnych uczestników działania edukacyjnego.

Kategoria **doświadczenia** – w rozumieniu zaczerpniętym z filozoficznego pragmatyzmu Johna Deweya – spaja codzienność ze sztuką. Artefakt jest tu wehikułem doświadczenia twórcy i katalizatorem doświadczenia odbiorcy. Praca edukatora kulturalnego powinna dążyć do zaktualizowania możliwie wielu różnorodnych sensów w odniesieniu do specyficznego, zawsze konkretnego doświadczenia odbiorczego.

Celem tak rozumianego procesu edukacyjnego jest **zmiana** – równie wieloraka. Będzie to zmiana na poziomie samoświadomości, podmiotowości uczestnika działania edukacyjnego, zmiana relacji interpersonalnych z innymi „aktorami” działania, a dalej – z innymi współuczestnikami świata społecznego, będzie to zmiana postaw i wartości. Zmiany te są niemierzalne kryteriami ilościowymi. Należy przy tym nadmienić, że ta psychologiczna zmiana w procesie edukacyjnym w tej samej mierze dotyczy osoby prowadzącej – edukatora, animatora.

Rekomendujemy **działania długofalowe**, obliczone na wielomiesięczną, nawet roczną pracę dedykowaną tej samej grupie osób.

Nie rekomendujemy działań jednorazowych, eventowych. Nie jest istotna pojedyncza prezentacja efektów działania edukacyjnego, ale proces dochodzenia do nich. Dlatego rekomendujemy specyficzne formy prezentacji działań w domenie edukacji kulturalnej, które nie doprowadzają do powstania stereotypowego artefaktu i/ lub aktualizacji danej domeny artystycznej.

4. Twórcze formaty edukacji kulturalnej

Rekomendujemy **twórcze formaty edukacji kulturalnej**.. Zbyt często prezentacja efektu procesu twórczego – jak i sam proces twórczy – są nakierowane na stereotypowe, konwencjonalne rozwiązania. Poszukiwania w domenie sztuk wizualnych wieńczone są zazwyczaj wystawą, w domenie sztuk performatywnych (teatr, taniec) podsumowanie stanowi spektakl, w domenie sztuki muzycznej – koncert, w domenie sztuki literackiej – publikacja itd.

Zdając sobie sprawę, że tworzenie „katalogu” prezentacji efektów procesu twórczego jest działaniem paradoksalnym, poniżej **rekomendujemy kilka rozwiązań uniwersalnych, min.:**

- pisanie i redagowanie stron haseł z domeny publicznej (np. Wikipedia) związanych z ideą procesu twórczego;
- aktywność w mediach społecznościowych (prowadzenie profilu, fanpejdża, bloga postaci fikcyjnej lub realnej);
- nakręcenie dokumentu typu „making of” z procesu twórczego;
- dzienniki intymne uczestników procesu twórczego;
- różnomedialne narracje konwergentne (zwłaszcza historie alternatywne, fanfiki, dalsze ciągi, sequele, prequele itd);
- działanie typu „sztuka poczty” (realna lub jednostronna korespondencja w postaci);

- działanie typu „kapsuła czasu” (materialna przesyłka do przyszłości);
- spotkanie autentycznymi bohaterami procesu twórczego;
- apokryfy: redakcja zaproszenia, tekstu kuratorskiego, recenzji itd. nieistniejącego pokazu efektu procesu twórczego.

W domenie sztuki wizualnych:

- otwarta pracownia;
- wystąpienie performance art wokół idei procesu twórczego;
- happening, flash mob włączający publiczność, a toczący się wokół idei procesu twórczego;
- warsztat konkretnych technik artystycznych wypracowanych przez grupę.

W domenie sztuk performatywnych (teatr, taniec):

- otwarta próba (nie generalna);
- improwizacja w wybranej konwencji, włączająca publiczność w ideę procesu twórczego;
- warsztat dramy dla publiczności wokół idei procesu twórczego;
- warsztat konkretnych technik wypracowanych przez grupę.

W domenie sztuki muzycznej:

- otwarta próba (nie generalna);
- warsztat synestetyczny (partyтуры wizualne, choreografie i narracje kierowane muzyką, itp.);
- warsztat upcyklingowy z budowy improwizowanych instrumentów;
- warsztat muzyki konkretnej.

W domenie sztuki literackiej:

- warsztat *creative writing* dla publiczności;
- slam poetycki;
- działania non-fiction (historie mówione, działania verbatim itp.);
- translatorium.

Stanowczo nie rekomendujemy jako formy pracy w ramach edukacji kulturalnej konkursów indywidualnych, weryfikujących wiedzę, talenty, zdolności, umiejętności, postawy uczestników. Wprowadzają one bowiem motywację zewnętrzną tam, gdzie istotna powinna być motywacja wewnętrzna uczestnika. Rywalizację tam, gdzie istotna powinna być kooperacja, nagrodę tam, gdzie ważna jest zmiana świadomości. Pozornie zobiektywizowaną ocenę w domenę subiektywnych ocen, nacisk na produkt w domenę wagi procesu itd.

Konkursy mogą zostać z powodzeniem zastąpione przez przeglądy z ewaluacją w postaci oceniania kształtującego. Bezwzględnie ważne jest ustalenie kryteriów oceny – „na co będziemy zwracać uwagę” (NaCoBeZU) – i ocenianie wyłącznie tych elementów w postaci efektywnej informacji zwrotnej. Jej istotną cechą jest wzmocnienie dobrych stron, odnotowanie tego, co wymaga poprawy, sugestia wskazówek co do sposobu ich korekty i wskazówek kierunku dalszego rozwoju.

Łódź, 30 listopada 2017 r.